

УДК 341.231.14:327
DOI: 10.60022/3(5)-63S

Білоусов Олександр Сергійович

доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та права
Національний університет «Одеська політехніка», Україна

Bilousov Oleksandr

Doctor of Political Sciences, Professor of the Department of International Relations and Law
National University «Odesa Polytechnic», Ukraine

ORCID: 0009-0009-2533-7287

Кривдіна Інна Борисівна

кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та права
Національний університет «Одеська політехніка», Україна

Kryvdina Inna

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the
Department of International Relations and Law National University «Odesa Polytechnic», Ukraine

ORCID: 0000-0002-1472-3037

ПРАВА ЛЮДИНИ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ: МІЖ УНІВЕРСАЛЬНІСТЮ ТА ПОЛІТИЗАЦІЄЮ

***Анотація.** Права людини сьогодні є не лише моральною категорією, а й юридично зобов'язуючим міжнародним стандартом.*

Права людини як фундаментальна правова та політична категорія є результатом тривалого історичного розвитку людської цивілізації. Сучасне розуміння прав людини сформувалося не миттєво, а стало підсумком багатовікового розвитку філософської думки, політичної боротьби та еволюції правових систем. Ідея того, що людина має певні невід'ємні права, які належать їй від народження і не можуть бути довільно відібрані державою, поступово формувалася в різних історичних епохах, проходячи складний шлях від морально-філософських концепцій до юридично закріплених міжнародних стандартів.

У статті досліджується роль прав людини у сучасній системі міжнародних відносин крізь призму співвідношення їх універсального характеру та політичного використання. Розкрито еволюцію концепції прав людини після Другої світової війни, її закріплення у міжнародно-правових актах та трансформацію у важливий інструмент глобального управління. Проаналізовано нормативну основу універсальності прав людини, зокрема положення Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Європейської конвенції з прав людини. Особливу увагу приділено проблемі політизації прав людини, яка проявляється у вибірковому застосуванні міжнародних стандартів, використанні подвійних підходів та інструменталізації прав людини у зовнішній політиці держав. Досліджено вплив політизації на ефективність міжнародних механізмів захисту прав людини, зокрема діяльність міжнародних організацій і судових інституцій. Обґрунтовано, що політизація не лише підриває довіру до міжнародної системи захисту прав людини, але й ускладнює реалізацію принципу універсальності. Разом з тим доведено, що повна деполітизація прав людини є неможливою, оскільки вони інтегровані у сферу міжнародної політики та безпеки.

Зроблено висновок про необхідність забезпечення балансу між універсальністю прав людини та їх політичним виміром шляхом посилення незалежності міжнародних інституцій, уніфікації підходів до оцінки порушень та підвищення ролі міжнародного права у регулюванні міждержавних відносин.

***Ключові слова:** права людини, міжнародні відносини, універсальність, політизація, міжнародне право, міжнародні організації.*

HUMAN RIGHTS IN INTERNATIONAL RELATIONS: BETWEEN UNIVERSALITY AND POLITICIZATION

***Abstract.** Human rights today are not only a moral category, but also a legally binding international*

© Автор(и). Ця стаття знаходиться у відкритому доступі та розповсюджується відповідно до умов ліцензії Creative Commons Attribution 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

standard.

Human rights as a fundamental legal and political category are the result of the long historical development of human civilization. The modern understanding of human rights was not formed instantly, but became the result of centuries-old development of philosophical thought, political struggle and evolution of legal systems. The idea that a person has certain inalienable rights that belong to him from birth and cannot be arbitrarily taken away by the state was gradually formed in different historical eras, passing a difficult path from moral and philosophical concepts to legally enshrined international standards.

The article examines the role of human rights in the modern system of international relations through the prism of the correlation of their universal nature and political use. The evolution of the concept of human rights after World War II, its consolidation in international legal acts and transformation into an important tool of global governance are revealed. The normative basis for the universality of human rights is analyzed, in particular the provisions of the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights and the European Convention on Human Rights. Particular attention is paid to the problem of politicization of human rights, which is manifested in the selective application of international standards, the use of dual approaches and the instrumentalization of human rights in the foreign policy of states.

The impact of politicization on the effectiveness of international mechanisms for the protection of human rights, in particular the activities of international organizations and judicial institutions, is studied. It is substantiated that politicization not only undermines trust in the international system for the protection of human rights, but also complicates the implementation of the principle of universality. At the same time, it is proven that complete depoliticization of human rights is impossible, since they are integrated into the sphere of international politics and security.

The conclusion is made about the need to ensure a balance between the universality of human rights and their political dimension by strengthening the independence of international institutions, unifying approaches to assessing violations, and increasing the role of international law in regulating interstate relations.

Keywords: *human rights, international relations, universality, politicization, international law, international organizations.*

Актуальність дослідження теми прав людини у міжнародних відносинах зумовлена глибокими трансформаціями сучасного міжнародного порядку, у межах якого права людини перетворилися з виключно морально-правової категорії на один із ключових елементів глобальної політики та міжнародної безпеки. У сучасних умовах права людини виступають не лише універсальною цінністю, закріпленою у міжнародно-правових актах, але й важливим інструментом міжнародного впливу, дипломатичного тиску та формування міжнародної легітимності держав. Особливої важливості проблема набуває в умовах сучасних міжнародних конфліктів, геополітичної нестабільності, інформаційних воєн та криз міжнародної безпеки. Права людини дедалі частіше стають предметом міжнародних політичних дискусій, інструментом санкційної політики та підставою для міжнародного втручання. У таких умовах виникає необхідність переосмислення співвідношення між універсальністю прав людини як загальновизнаного міжнародного принципу та їх політизацією у міжнародних відносинах.

Розвиток новітніх глобальних викликів, пов'язаних із цифровізацією, поширенням технологій штучного інтелекту, масовим збором даних, трансформацією інформаційного простору та змінами характеру сучасних конфліктів потребує вдосконалення міжнародних механізмів захисту прав людини та адаптації міжнародного права до нових реалій. Нові технології створюють не лише додаткові можливості для реалізації прав людини, але й нові загрози для права на приватність, свободи вираження поглядів та інформаційної безпеки.

Таким чином, актуальність дослідження визначається необхідністю комплексного аналізу прав людини як складного міжнародно-політичного феномену, що перебуває на перетині міжнародного права, міжнародних відносин та глобальної політики.

Постановка проблеми. Права людини у сучасному світі виступають не лише правовою категорією, але й важливим елементом міжнародної політики. Їх універсальний характер закріплений у міжнародно-правових актах, однак на практиці реалізація цих прав часто залежить від політичних інтересів держав. Це породжує проблему співвідношення універсальності прав людини та їх політизації, що виявляється у вибіркового застосуванні стандартів, подвійних підходах до оцінки порушень та використанні прав людини як інструменту зовнішньої політики. У зв'язку з цим постає необхідність комплексного аналізу прав людини як феномену міжнародних відносин.

Не менш важливим є те, що проблема політизації прав людини безпосередньо впливає на ефективність міжнародних організацій та міжнародних судових інституцій. Вибірковість міжнародної реакції на порушення прав людини нерідко підриває довіру до міжнародної системи захисту прав людини та ставить під сумнів принцип рівності держав у міжнародному праві. У зв'язку з цим особливої ваги набуває питання ролі міжнародних організацій у забезпеченні об'єктивного та неупередженого застосування міжнародних стандартів.

Дослідження співвідношення універсальності та політизації прав людини є важливим для розуміння сучасних тенденцій розвитку міжнародної системи захисту прав людини та пошуку шляхів підвищення її ефективності.

Метою статті є комплексний аналіз прав людини як елементу міжнародних відносин та визначення співвідношення між їх універсальним характером і політизацією, а також обґрунтування шляхів досягнення балансу між цими явищами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика прав людини у міжнародних відносинах є предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Значний внесок у розробку теорії універсальності прав людини зробив Jack Donnelly, який обґрунтував їх універсальний характер незалежно від культурних відмінностей [15, с. 10–25]. Michael Freeman аналізував взаємозв'язок прав людини та політики, підкреслюючи їх невід'ємний політичний вимір [16, с. 45–60]. У роботах Henry Steiner та Philip Alston розглядається комплексний підхід до прав людини у міжнародному контексті, включаючи їх інституційне забезпечення [19, с. 120–150].

Проблематика міжнародного захисту прав людини, універсальності прав людини та їх політизації займає важливе місце й у сучасній українській міжнародно-правовій та політичній науці. Українські дослідники приділяють значну увагу еволюції міжнародного права прав людини, діяльності міжнародних організацій, практиці міжнародних судових інституцій, а також сучасним викликам, пов'язаним із безпековими кризами, війнами та трансформацією міжнародного порядку. Вагомий внесок у розвиток української науки міжнародного права прав людини зробив Володимир Буткевич - суддя Європейського суду з прав людини від України у 1998–2008 роках. У своїх працях учений досліджував еволюцію міжнародного судочинства, розвиток європейської системи захисту прав людини та значення практики ЄСПЛ для формування сучасних міжнародно-правових стандартів [6; 7]. Особливу увагу він приділяв ролі судової практики у забезпеченні ефективності положень Європейської конвенції з прав людини та розвитку міжнародного механізму захисту прав людини.

Важливе значення для української науки мають праці В. Василенко, який розглядає міжнародне право прав людини як основу сучасного міжнародного гуманітарного правопорядку. Дослідник наголошує, що міжнародне право прав людини є результатом тривалої еволюції міжнародного співтовариства та поступового формування універсальної культури прав людини [8]. У своїх роботах учений аналізує тенденції розвитку міжнародного права прав людини, роль міжнародних стандартів та механізмів міжнародного контролю. Проблеми розвитку міжнародного права прав людини та діяльності міжнародних судових інституцій аналізує також Л. Д. Тимченко, яка досліджує правотворчу функцію Європейського суду з прав людини та роль практики Суду у забезпеченні прямої дії положень Конвенції [12]. Науковиця акцентує увагу на еволюційному тлумаченні прав людини та поступовому розширенні європейських стандартів правового захисту.

Питання міжнародно-правових стандартів прав людини досліджують також українські науковці О. Наливайко та Н. Братішко, які визначають міжнародні стандарти прав людини як систему універсальних принципів і норм, закріплених у міжнародних документах та спрямованих на забезпечення основоположних прав і свобод людини [10]. Дослідники підкреслюють, що міжнародні стандарти є важливим елементом інтеграції України до європейського правового простору та розвитку національного механізму захисту прав людини.

У сучасній українській правовій науці значна увага приділяється і проблемі співвідношення прав людини та безпекової політики держави. Зокрема, Н. Бааджи досліджує роль прав людини у сучасній безпековій політиці України та аналізує міжнародно-правові стандарти застосування санкцій, принцип пропорційності та взаємозв'язок між правами людини і національною безпекою [5]. Авторка підкреслює, що сучасні міжнародні конфлікти та безпекові виклики суттєво впливають на трансформацію міжнародної системи захисту прав людини.

Проблематика міжнародного захисту прав людини під час збройних конфліктів досліджується у працях К. Примакова та С. Бідняк, які аналізують співвідношення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в умовах сучасних воєнних конфліктів [11]. Дослідники звертають увагу на необхідність удосконалення міжнародних механізмів захисту цивільного населення та адаптації міжнародних стандартів до нових форм гібридних загроз.

Окремий напрям українських досліджень стосується історії становлення міжнародного права

прав людини та ролі українських правників у його розвитку. І. Земан у своїх працях аналізує внесок Луїса Сона, Герша Лаутерпахта та Володимира Корецького у формування міжнародної системи захисту прав людини та розвиток Організація Об'єднаних Націй [9].

Таким чином, сучасна українська наука приділяє значну увагу дослідженню міжнародного права прав людини, діяльності міжнародних організацій, практики міжнародних судових інституцій та сучасних викликів у сфері захисту прав людини. Праці українських науковців свідчать про поступове формування комплексного міждисциплінарного підходу до аналізу прав людини у контексті міжнародних відносин, безпеки та глобальної політики. Питання політизації прав людини досліджується у контексті міжнародної політики, де акцент робиться на проблемі подвійних стандартів та використанні прав людини як інструменту впливу. Незважаючи на значну кількість наукових праць, проблема співвідношення універсальності та політизації прав людини залишається недостатньо дослідженою, особливо в умовах сучасних глобальних викликів.

Виклад основного матеріалу. Міжнародний захист прав людини як самостійний правовий інститут сформувався відносно нещодавно в історичному вимірі, однак його ідейні витoki сягають глибокої давнини. Після завершення Другої світової війни міжнародне співтовариство сформувало універсальну систему захисту прав людини, основу якої становлять Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та інші міжнародні документи [1–3]. Водночас сучасний етап розвитку міжнародних відносин характеризується посиленням суперечностей між принципом універсальності прав людини та їх фактичним використанням у політичних цілях. Це проявляється у вибіркового застосуванні міжнародних стандартів, подвійних підходах до оцінки порушень прав людини, а також використанні правозахисної риторики як елементу зовнішньої політики держав.

У сучасній системі міжнародних відносин політизація прав людини виступає складним і багатовимірним явищем, що відображає взаємодію правових норм і політичних інтересів держав. За своєю сутністю політизація прав людини означає трансформацію цієї категорії з універсального правового стандарту у інструмент зовнішньополітичного впливу, який використовується державами для досягнення стратегічних цілей. Такий процес не є випадковим, оскільки права людини інтегровані у міжнародну політику з моменту їх інституціоналізації після Другої світової війни, коли вони стали частиною глобального нормативного порядку [1].

Політизація проявляється насамперед у селективному застосуванні міжнародних стандартів. Держави та міжнародні актори схильні акцентувати увагу на порушеннях прав людини у тих країнах, які перебувають поза сферою їх політичного впливу або є геополітичними опонентами, водночас демонструючи стриманість або навіть ігнорування аналогічних порушень з боку союзників [16]. Така вибіркoвість підриває сам принцип універсальності прав людини, оскільки створює враження їх нерівномірного застосування залежно від політичної доцільності. Важливою формою політизації є також використання прав людини у міжнародній інформаційній боротьбі. У сучасних умовах інформаційні кампанії, спрямовані на висвітлення порушень прав людини, стають елементом ширшої стратегії впливу на міжнародну громадську думку. Це особливо помітно у контексті збройних конфліктів, де питання прав людини активно використовуються для формування міжнародної підтримки або, навпаки, делегітимації опонента [18, с. 20–25]. Таким чином, політизація прав людини набуває не лише правового, але й комунікаційного виміру.

Іншим важливим проявом політизації є інструменталізація прав людини у зовнішній політиці. Вони використовуються як обґрунтування для застосування економічних санкцій, дипломатичного тиску або навіть військових дій, що позиціонуються як гуманітарні інтервенції [13, с. 210–215]. У цьому контексті права людини виконують функцію легітимації політичних рішень, що дозволяє державам надавати своїм діям морально-правове обґрунтування. Однак така практика часто викликає критику, оскільки справжні мотиви можуть бути пов'язані не стільки із захистом прав людини, скільки з реалізацією національних інтересів.

Разом з тим політизація прав людини тісно пов'язана з проблемою подвійних стандартів у міжнародній політиці, яка є одним із найбільш дискусійних аспектів сучасної системи міжнародних відносин і водночас найгостріших викликів міжнародної правової системи. Сутність подвійних стандартів полягає у застосуванні різних критеріїв оцінки до аналогічних порушень прав людини залежно від політичного контексту, міжнародного статусу держави або її союзницьких відносин. Подвійні стандарти означають застосування різних критеріїв оцінки до аналогічних ситуацій залежно від політичного контексту або інтересів держав. У сфері прав людини це проявляється у нерівномірній реакції міжнародного співтовариства на порушення прав людини у різних країнах [15]. Тоді однакові за своєю природою порушення можуть отримувати принципово різну міжнародну реакцію - від жорстких санкцій і політичної ізоляції до фактичного ігнорування [15, с. 18–24]. Така

практика підриває довіру до принципу універсальності прав людини та ставить під сумнів рівність держав у системі міжнародного права. Показовим у цьому контексті є характер міжнародної реакції на порушення прав людини у різних державах. В одних випадках міжнародне співтовариство оперативно застосовує механізми політичного, дипломатичного чи економічного впливу, тоді як в інших аналогічні порушення не викликають відповідної реакції або отримують значно м'якшу оцінку.

Це свідчить про те, що правозахисна риторика у міжнародній політиці нерідко корелює з геополітичними інтересами держав та балансом сил у міжнародних відносинах [16, с. 55–58]. Наприклад, порушення прав людини в одних державах можуть викликати жорстку міжнародну реакцію, включаючи санкції та політичну ізоляцію, тоді як аналогічні порушення в інших країнах залишаються без належної уваги. Така ситуація зумовлена тим, що міжнародні відносини значною мірою визначаються балансом сил, а не лише правовими нормами. Навіть у межах універсальних механізмів, таких як огляд стану прав людини, спостерігається різна інтенсивність критики щодо різних держав [14, с. 8–10]. Це створює враження нерівності та знижує ефективність міжнародного контролю. Як зазначає Jack Donnelly, універсальність прав людини у практичній площині часто вступає у суперечність із політичною реальністю, у якій домінують державні інтереси [15, с. 22–24]. Водночас Michael Freeman підкреслює, що права людини не можуть бути повністю відокремлені від влади та політики, оскільки вони функціонують у межах міжнародного політичного середовища [16, с. 60].

Проблема подвійних стандартів проявляється також у діяльності міжнародних організацій та міжнародних механізмів контролю за дотриманням прав людини. У межах глобальних інституцій рішення щодо оцінки ситуацій з правами людини часто залежать від політичних позицій держав-членів, що може призводити до вибіркості міжнародної реакції [14, с. 7–10]. Особливо це характерно для універсальних механізмів моніторингу, де інтенсивність критики або рівень міжнародного тиску щодо різних держав може суттєво відрізнятись. Унаслідок цього права людини інколи стають об'єктом політичних компромісів та інструментом дипломатичного впливу, що негативно позначається на ефективності міжнародної системи їх захисту.

Отже, серйозним викликом залишається проблема подвійних стандартів та політичної вибіркості. У сучасних умовах міжнародні механізми захисту прав людини нерідко стають об'єктом політичного впливу з боку держав, що послаблює довіру до міжнародних інституцій [16, с. 55–58]. Тому перспективи розвитку міжнародної системи прав людини значною мірою залежатимуть від здатності міжнародного співтовариства забезпечити більш однакове та неупереджене застосування міжнародних стандартів незалежно від політичних чи геополітичних інтересів.

Наслідком такої політичної вибіркості є поступове зниження довіри до міжнародних правозахисних механізмів. Якщо держави сприймають міжнародну систему захисту прав людини як політично заангажовану, вони менш схильні виконувати міжнародні зобов'язання, співпрацювати з міжнародними інституціями або визнавати легітимність міжнародного контролю. Це формує своєрідне замкнене коло: політизація породжує недовіру до міжнародної системи, а недовіра, своєю чергою, ще більше посилює політизацію прав людини у міжнародних відносинах. У зв'язку з цим особливого значення набуває діяльність міжнародних організацій, покликаних забезпечити більш об'єктивне, неупереджене та універсальне застосування міжнародних стандартів прав людини, насамперед Організація Об'єднаних Націй та регіональних судових інституцій [14].

Одним із ключових інструментів деполітизації є створення незалежних експертних органів, які здійснюють оцінку ситуації на основі правових критеріїв, а не політичних інтересів. До таких органів належать довірні комітети ООН, а також спеціальні процедури Ради з прав людини. Їх діяльність спрямована на забезпечення більш об'єктивного підходу до оцінки порушень прав людини, що сприяє зміцненню довіри до міжнародної системи [18, с. 30–35]. Важливу роль у деполітизації прав людини відіграють також міжнародні судові інституції, зокрема Європейський суд з прав людини. Судовий механізм дозволяє розглядати справи на основі правових норм і доказів, що значною мірою мінімізує політичний вплив [4]. Практика цього суду демонструє, що навіть у складних політичних умовах можливе забезпечення відносно об'єктивного правосуддя, яке базується на принципах верховенства права. Водночас слід визнати, що повна деполітизація прав людини є малоімовірною. Міжнародні організації функціонують у політичному середовищі і не можуть повністю абстрагуватися від впливу держав. Однак вони здатні суттєво обмежити цей вплив шляхом запровадження прозорих процедур, підвищення рівня незалежності та забезпечення однакового застосування стандартів.

Важливим інструментом деполітизації є принцип верховенства права на міжнародному рівні, який передбачає однакове застосування норм до всіх суб'єктів. Його реалізація потребує зміцнення незалежності міжнародних інституцій, удосконалення процедур прийняття рішень та забезпечення їх

виконання.

Важливою перспективою є подальший розвиток міжнародних судових механізмів захисту прав людини. У цьому контексті судові органи, такі як Європейський суд з прав людини, відіграють ключову роль, оскільки їх рішення мають обов'язковий характер і ґрунтуються на правових стандартах, а не політичних міркуваннях. Судова практика демонструє поступове розширення змісту прав людини відповідно до сучасних викликів. Суд дедалі активніше застосовує еволюційний підхід до тлумачення положень Європейська конвенція з прав людини, адаптуючи її норми до нових суспільних реалій. Це стосується, зокрема, захисту цифрових прав, права на приватність у мережі Інтернет, свободи вираження поглядів у цифровому середовищі та захисту персональних даних. Існують приклади, які демонструють можливість подолання або принаймні мінімізації політизації. Особливу роль у цьому відіграють судові механізми, де рішення приймаються на основі правових норм і доказів. Практика Європейського суду з прав людини є показовою у цьому аспекті. Наприклад, у справі *Ireland v. United Kingdom* Суд розмежував катування та нелюдське поводження, встановивши чіткі критерії оцінки. Це рішення стало важливим прецедентом, який демонструє прагнення до об'єктивності незалежно від політичного контексту.

Іншим важливим прикладом є справа *Selmouni v. France*, у якій Суд підкреслив еволюційний характер стандартів прав людини, визнавши, що дії, які раніше могли кваліфікуватися як нелюдське поводження, у сучасних умовах можуть розглядатися як катування. Це свідчить, що судові інституції здатні розвивати стандарти прав людини незалежно від політичних інтересів держав.

Таким чином, політизація прав людини є об'єктивною характеристикою сучасних міжнародних відносин, яка проявляється у селективному застосуванні стандартів, інструменталізації прав людини та поширенні подвійних стандартів.

Не менш важливим напрямом є посилення ролі міжнародних організацій у сфері моніторингу та превенції порушень прав людини. Організація Об'єднаних Націй та регіональні організації дедалі більше орієнтуються не лише на реагування на порушення, але й на їх попередження шляхом раннього моніторингу кризових ситуацій, розвитку міжнародного співробітництва та зміцнення механізмів превентивної дипломатії [18]. У перспективі це може сприяти підвищенню ефективності міжнародної системи захисту прав людини. Водночас міжнародні організації відіграють важливу роль у пом'якшенні цих процесів, сприяючи більш об'єктивному та неупередженому застосуванню міжнародного права. Ефективність цієї ролі залежить від рівня незалежності інституцій, політичної волі держав та розвитку міжнародно-правових механізмів захисту прав людини. Роль міжнародних організацій у деполітизації прав людини полягає насамперед у створенні процедур, які забезпечують об'єктивність і прозорість. Організація Об'єднаних Націй розробила низку механізмів, спрямованих на незалежну оцінку ситуації з правами людини, включаючи спеціальні доповідачі та договірні комітети [18, с. 30–33]. Ці органи функціонують на основі експертного підходу, що дозволяє зменшити вплив політичних факторів. Ефективність цих механізмів залежить від готовності держав співпрацювати та виконувати рекомендації. У випадках, коли держави ігнорують висновки міжнародних органів, їх можливості впливу є обмеженими. Отже, деполітизація прав людини неможлива без політичної волі самих держав.

Політизація прав людини у сучасних міжнародних відносинах набуває системного характеру й проявляється не лише у вибіркового застосуванні норм, а й у трансформації самих прав людини на інструмент стратегічного впливу. На відміну від початкового етапу після ухвалення Загальної декларації прав людини, коли права людини сприймалися переважно як морально-правовий орієнтир, сьогодні вони дедалі частіше інтегруються у зовнішньополітичні стратегії держав та міждержавних об'єднань. Така еволюція пояснюється тим, що права людини виконують функцію «нормативної мови» міжнародної політики, через яку формулюються претензії, виправдовуються дії та конструюється міжнародна легітимність.

Одним із найбільш показових проявів політизації є використання прав людини як підстави для застосування обмежувальних заходів. У сучасній практиці санкційні режими часто обґрунтовуються порушеннями прав людини, що, з одного боку, підсилює їх нормативну легітимність, а з іншого - створює ризик їх інструменталізації. Наприклад, так звані «цільові санкції» (targeted sanctions) застосовуються щодо конкретних посадових осіб або організацій за причетність до порушень прав людини, однак критерії їх запровадження нерідко залежать від політичної кон'юнктури [13, с. 212–215]. У цьому контексті права людини виступають не лише як підстава відповідальності, а й як елемент геополітичного позиціонування.

Ще одним важливим виміром політизації є практика «гуманітарного обґрунтування» застосування сили. У низці випадків держави апелюють до необхідності захисту прав людини як підстави для втручання у внутрішні справи інших держав. Хоча концепція «відповідальності за

захист» (Responsibility to Protect) була сформульована як механізм запобігання масовим злочинам, її практичне застосування викликає значні суперечки, оскільки виникає питання: чи є таке втручання справді гуманітарним, чи воно переслідує політичні цілі [19, с. 130–135]. Таким чином, межа між захистом прав людини та політичним втручанням часто є розмитою.

Особливої ваги політизація набуває у сфері міжнародної інформаційної політики. Сучасні конфлікти супроводжуються активним використанням дискурсу прав людини у медіа та дипломатичних заявах, що дозволяє формувати міжнародну громадську думку та легітимізувати певні політичні позиції [18]. У таких умовах права людини стають частиною «інформаційної війни», де їх інтерпретація залежить від інтересів сторін конфлікту.

Сучасний етап розвитку міжнародного захисту прав людини характеризується кількома важливими тенденціями. По-перше, відбувається посилення взаємодії між міжнародним гуманітарним правом і правом прав людини, особливо в умовах збройних конфліктів. По-друге, виникають нові сфери регулювання - цифрові права, захист персональних даних, протидія дискримінації за новими ознаками. По-третє, загострюється проблема виконання міжнародних рішень та політизації міжнародних органів.

Водночас міжнародний захист прав людини не скасовує державний суверенітет, а трансформує його зміст. Суверенітет у сучасному розумінні передбачає не лише право держави на самостійність, а й обов'язок забезпечувати права людини відповідно до міжнародних стандартів. Принцип субсидіарності означає, що первинний обов'язок захисту прав покладається на національні органи, а міжнародні механізми виступають додатковою гарантією.

Треба звернути увагу, що перспективи розвитку міжнародної системи захисту прав людини безпосередньо пов'язані з необхідністю пошуку балансу між принципом універсальності прав людини та їх політичним виміром у сучасних міжнародних відносинах. У ХХІ столітті права людини залишаються одним із фундаментальних принципів міжнародного правопорядку, однак їх практична реалізація дедалі більше залежить від геополітичних процесів, трансформації міжнародної безпеки та змін у структурі глобального управління. Саме тому подальший розвиток міжнародної системи захисту прав людини визначатиметься не лише еволюцією міжнародного права, але й характером міжнародно-політичних відносин між державами.

Однією з ключових тенденцій сучасності є посилення взаємозв'язку між правами людини та міжнародною безпекою. Якщо у другій половині ХХ століття права людини переважно розглядалися як гуманітарна та правова категорія, то сьогодні вони дедалі частіше інтегруються у безпекову політику держав та міжнародних організацій [14]. Порушення прав людини починають розглядатися не лише як внутрішня проблема держави, але й як фактор міжнародної нестабільності, що може становити загрозу регіональній та глобальній безпеці. Це сприяє посиленню міжнародного контролю за дотриманням прав людини, але водночас створює ризики подальшої політизації правозахисної проблематики.

Одночасно перспективи розвитку міжнародної системи прав людини значною мірою пов'язані із цифровізацією сучасного суспільства. Розвиток штучного інтелекту, систем масового спостереження, алгоритмічного управління та глобальних цифрових платформ формує нові виклики для міжнародного права [18]. У майбутньому одним із ключових напрямів розвитку стане формування міжнародних стандартів цифрових прав людини, які мають забезпечити баланс між технологічним розвитком, безпекою та захистом фундаментальних прав і свобод.

Особливої актуальності набуває питання співвідношення універсальності прав людини та культурного релятивізму. У сучасному світі дедалі активніше висловлюються позиції щодо необхідності врахування культурних, релігійних та цивілізаційних особливостей різних суспільств при реалізації прав людини [15, с. 23–25]. З одного боку, це може сприяти більш гнучкому застосуванню міжнародних стандартів, однак з іншого - створює ризики виправдання порушень прав людини під приводом культурної специфіки. У зв'язку з цим міжнародне співтовариство постає перед необхідністю збереження універсального характеру прав людини при одночасному врахуванні багатоманітності сучасного світу.

Перспективи розвитку прав людини також безпосередньо пов'язані зі зміною природи сучасних конфліктів. Гібридні війни, інформаційні кампанії, кіберзагрози та транснаціональний тероризм створюють нові виклики для міжнародного права та міжнародної системи захисту прав людини [17]. У таких умовах виникає необхідність переосмислення традиційних механізмів міжнародного контролю та розробки нових підходів до забезпечення прав людини у нестандартних формах конфліктів.

Для України зазначені питання мають особливе значення у контексті сучасних безпекових викликів, необхідності захисту прав людини в умовах війни та взаємодії з міжнародними правозахисними інституціями. Участь України у міжнародних механізмах захисту прав людини сприяє не лише

посиленню міжнародної підтримки, але й інтеграції держави у європейський та міжнародний правовий простір.

У підсумку слід зазначити, що політизація прав людини є невід'ємною рисою сучасних міжнародних відносин, яка проявляється у різних формах - від селективного застосування стандартів до використання прав людини як інструменту зовнішньої політики. Проблема подвійних стандартів посилює ці тенденції, підриваючи довіру до міжнародної системи. Водночас міжнародні організації та судові інституції відіграють важливу роль у стримуванні політизації, забезпечуючи більш об'єктивне застосування норм. Однак досягнення повної деполітизації залишається малоімовірним, що зумовлює необхідність постійного вдосконалення міжнародних механізмів захисту прав людини та підвищення їх ефективності.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що права людини у сучасних міжнародних відносинах виступають не лише універсальною правовою категорією, але й важливим політичним та інституційним елементом міжнародного порядку.

Еволюція міжнародного захисту прав людини - це шлях від абсолютного суверенітету до системи міжнародної відповідальності держав за поведінку з особою. Після формування універсальної системи захисту прав людини у другій половині ХХ століття права людини стали невід'ємною складовою міжнародного права та міжнародної політики, що суттєво вплинуло на трансформацію традиційного розуміння державного суверенітету. Сьогодні ця система є багаторівневою, включає універсальні та регіональні механізми, судові й квазісудові процедури, а її ефективність значною мірою залежить від політичної волі держав і розвитку правової культури. У ХХІ столітті міжнародний захист прав людини виступає не лише юридичним інструментом, а й основою глобальної стабільності, демократичного розвитку та забезпечення людської гідності.

Доведено, що принцип універсальності прав людини є основою сучасної міжнародної правової системи та закріплений у ключових міжнародно-правових актах, зокрема у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та Європейській конвенції з прав людини. Також, сучасна практика міжнародних відносин демонструє, що реалізація цього принципу нерідко ускладнюється політичними та геополітичними чинниками.

Встановлено, що політизація прав людини є однією з ключових тенденцій сучасних міжнародних відносин. Вона проявляється у вибіркового застосуванні міжнародних стандартів, використанні подвійних стандартів, інструменталізації прав людини у зовнішній політиці та застосуванні правозахисної риторики для легітимації політичних рішень. Така ситуація негативно впливає на рівень довіри до міжнародної системи захисту прав людини та послаблює ефективність міжнародних механізмів контролю.

Окрему увагу приділено ролі міжнародних організацій та міжнародних судових інституцій у забезпеченні більш об'єктивного застосування міжнародних стандартів. Визначено, що Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи та Європейський суд з прав людини відіграють важливу роль у стримуванні політизації прав людини шляхом розвитку міжнародного контролю, судового захисту та моніторингових механізмів. Водночас повна деполітизація прав людини в сучасних міжнародних відносинах є малоімовірною, оскільки права людини нерозривно пов'язані із міжнародною політикою та глобальною безпекою.

У ході дослідження також встановлено, що сучасні глобальні процеси - цифровізація, розвиток штучного інтелекту, трансформація інформаційного простору, гібридні конфлікти та міжнародний тероризм - формують нові виклики для міжнародної системи захисту прав людини. Це потребує адаптації міжнародно-правових механізмів до сучасних реалій та розробки нових міжнародних стандартів, зокрема у сфері цифрових прав людини.

Таким чином, перспективи розвитку міжнародної системи прав людини полягають у пошуку балансу між принципом універсальності прав людини та їх політичним виміром. Досягнення такого балансу можливе шляхом посилення незалежності міжнародних інституцій, забезпечення однакового застосування міжнародних стандартів, удосконалення міжнародного судового контролю та розвитку міжнародного співробітництва у сфері захисту прав людини.

Література

1. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї Організація Об'єднаних Націй від 10 грудня 1948 р. // Офіційний вісник України. 2008. № 93. Ст. 3103. Ст. 1-8.

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнародний документ від 16 груд. 1966 р. // Права людини і професійні стандарти для юристів : документи міжнародних організацій. Київ : Сфера, 1999. С. 3-28.

3. Європейська конвенція з прав людини : Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України. 2006. № 32. С. 270.
4. Європейський суд з прав людини. Case-law of the European Court of Human Rights. HUDOC database : офіційна база практики ЄСПЛ. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 02.05.2026).
5. Бааджи Н. А. Права людини в центрі безпекової політики України: принцип пропорційності та європейські стандарти санкційної практики // Аналітично-порівняльне правознавство. 2026. № 1. С. 180–186.
6. Буткевич В. Г. Права людини в Україні: міжнародно-правовий вимір. Київ : Либідь, 2014. 560 с.
7. Буткевич В. Г. Еволюція критеріїв реформування Європейського Суду з прав людини (здобутки і втрати) // Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики ЄСПЛ : зб. наук. праць. Одеса, 2012. С. 23–73.
8. Василенко В. Основні тенденції розвитку міжнародного права прав людини (загальний огляд) // Сучасні механізми захисту прав людини. Київ : Києво-Могилянська академія, 2013. С. 13–36.
9. Земан І. Вплив Луїса Сона на розвиток сучасного міжнародного права прав людини // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2016. Вип. 38. С. 90–98.
10. Наливайко О. І., Братішко Н. А. Поняття та особливості міжнародно-правових стандартів прав людини // Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 2. С. 310–315.
11. Примаков К. Ю., Бідняк С. С. Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів // Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 2. С. 316–321.
12. Тимченко Л. Д., Кононенко В. П. Забезпечення Європейським судом з прав людини прямої дії норм Конвенції 1950 р. Одеса : Фенікс, 2013. С. 131–138.
13. Brownlie I. Principles of Public International Law. 7th ed. Oxford: Oxford University Press, 2008. 800 p.
14. Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. San Francisco : United Nations, 1945. 59 p.
15. Donnelly J. *Universal Human Rights in Theory and Practice*. 3rd ed. Ithaca: Cornell University Press, 2013. 304 p.
16. Freeman M. *Human Rights*. 3rd ed. Cambridge: Polity Press, 2017. 222 p.
17. Henckaerts J.-M., Doswald-Beck L. *Customary International Humanitarian Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 685 p.
18. Human Rights Council. Annual reports of the United Nations Human Rights Council 2020–2024. New York ; Geneva : United Nations, 2024. 120 p.
19. Reports of the United Nations Human Rights Council. New York, 2020–2024. p. 15–40.
20. Steiner H., Alston P., Goodman R. *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2008. 1516 p.

References

1. Universal Declaration of Human Rights: adopted and proclaimed by resolution 217 A (III) of the General Assembly of the United Nations of December 10, 1948. (2008) Official Gazette of Ukraine. 2008. № 93. Art. 3103. Art. 1-8.
2. International Covenant on Civil and Political Rights: international document of December 16, 1966. (1999) Human rights and professional standards for lawyers: documents of international organizations. Kyiv: Sphere, P. 3–28.
3. European Convention on Human Rights: Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4, 1950. (2006) Official Gazette of Ukraine. 2006. № 32. P. 270.
4. European Court of Human Rights. Case-law of the European Court of Human Rights. HUDOC database: official database of the practice of the ECHR. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?utm_source=chatgpt.com (access date: 02.05.2026).
5. Baadzhi, N. A. (2026). Human rights at the center of Ukraine's security policy: the principle of proportionality and European standards of sanction practice. *Analytical and comparative law*, 1, 180–186 // Бааджи, Н. А. (2026). Права людини в центрі безпекової політики України: принцип пропорційності та європейські стандарти санкційної практики. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 1, 180–186.
6. Butkevych, V. G. (2014). Human rights in Ukraine: international legal dimension. Kyiv: Lybid, 560 // Буткевич, В. Г. (2014). Права людини в Україні: міжнародно-правовий вимір. Київ : Либідь. 560.
7. Butkevych, V. G. (2012) Evolution of criteria for reforming the European Court of Human Rights (gains and losses). *Legal support for the effective implementation of decisions and application of ECHR practice: collection of scientific works*. Odessa. 23–73 // Буткевич, В. Г. (2012) Еволюція критеріїв реформування

Європейського Суду з прав людини (здобутки і втрати). Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики ЄСПЛ : зб. наук. праць. Одеса, 23–73.

8. Vasylenko, V. (2013) Main trends in the development of international human rights law (general overview). Modern mechanisms for the protection of human rights. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy. 13–36 // Василенко В. (2013) Основні тенденції розвитку міжнародного права прав людини (загальний огляд). Сучасні механізми захисту прав людини. Київ : Києво-Могилянська академія. 13–36.

9. Zeman, I. (2016) The influence of Luis Sona on the development of modern international human rights law. Visnyk of Lviv University. International relations series. Issue 38. 90–98 // Земан, І. (2016) Вплив Луїса Сона на розвиток сучасного міжнародного права прав людини. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. Вип. 38. 90–98.

10. Nalyvaiko, O. I. & Bratishko, N. A. (2023) Concepts and features of international legal standards of human rights. Analytical and comparative jurisprudence. 2. 310–315 // Наливайко, О. І., Братішко, Н. А. (2023) Поняття та особливості міжнародно-правових стандартів прав людини. Аналітично-порівняльне правознавство. 2. 310–315.

11. Primakov, K. Yu. & Bidnyak, S. S. (2023) International protection of human rights during armed conflicts. Analytical and comparative jurisprudence. 2. 316–321 // Примаков, К. Ю., Бідняк, С. С. (2023) Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів. Аналітично-порівняльне правознавство. 2. 316–321.

12. Timchenko, L. D. & Kononenko, V. P. (2013) Ensuring the direct effect of the norms of the 1950 Convention by the European Court of Human Rights. Odesa: Phoenix. 131–138 // Тимченко, Л. Д., Кононенко, В. П. (2013) Забезпечення Європейським судом з прав людини прямої дії норм Конвенції 1950 р. Одеса : Фенікс. 131–138.

13. Brownlie, I. (2008) Principles of Public International Law. 7th ed. Oxford: Oxford University Press. 800.

14. Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. (1945). San Francisco : United Nations. 59.

15. Donnelly, J. (2013) *Universal Human Rights in Theory and Practice*. 3rd ed. Ithaca: Cornell University Press. 304.

16. Freeman, M. (2017) *Human Rights*. 3rd ed. Cambridge: Polity Press. 222.

17. Henckaerts, J.-M. & Doswald-Beck, L. (2005) *Customary International Humanitarian Law*. Cambridge: Cambridge University Press. 685.

18. Human Rights Council. Annual reports of the United Nations Human Rights Council 2020–2024. (2024) New York ; Geneva : United Nations. 120.

19. Reports of the United Nations Human Rights Council. New York, 2020–2024. 15–40.

20. Steiner, H. & Alston, P. & Goodman, R. (2008) *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press. 1516.

Отримано: 10.04.2026

Прийнято до публікації: 10.05.2026

Опубліковано: 15.05.2026